

Мааткеримов И.О., КезмезЯхия

**ОКУУЧУЛАРГА ИЗИЛДӨӨЧҮЛҮК МАМИЛЕНИ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

Мааткеримов И.О., КезмезЯхия

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ В ФОРМИРОВАНИИ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ
ОТНОШЕНИЯ**

I.O. Maatkerimov, Kezmez Yahya

**PEDAGOGICAL CONDITIONS IN FORMING STUDENTS RESEARCH
THE RELATIONSHIP**

УДК: 371:37:02.8.

Макалада лицейлерде окуу процессин уюштурууда лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруунун жалпы модели түзүлүп сунушталды. Бул моделди жүзөгө ашырууда өтүлүүчү этаптар жана тиешелүү педагогикалык шарттар иштелип чыгылды.

In the article, a general model of forming research skills of high school students in the study process is suggested. The phases and pedagogical conditions necessary for realization of this model are considered.

Республикадагы азыркы өткөөл мезгилдеги социомаданияттык жагдай билим берүүдө мурдагы социалисттик доордогу жаттоо менен кайталоодон айырмаланып жаратууну, жаңыны ачууну, ар түрдүү маселелерди чечмелөөдө ойломдун оригиналдуулугун жана стандарттуу эместигин, башкача айтканда чыгармачылыктын элементтерин киргизүүнү талап кылат. Окуучуларды заманбап коомдогу турмушка, шарттар туруктуу өзгөрүп жаткан турмушка даярдоо максаты менен аларды окутууда чыгармачыл ишмердүүлүктү ишке ашыруунун зарылдыгын жана мүмкүндүгүн изилдеп чыгуу маселеси пайда болуп жатат. Окуучуларга «чыгармачыл ишмердүүлүктүн тажрыйбасын калыптандыруунун» керектиги жөнүндө мурдатан эле белгилүү дидакттар И.Я. Лернер жана М.Н. Скаткин жазышкан [1], ал эми азыркы кырдаал муну тастыктап жана талап кылып жатканы талашсыз.

Педагогикалык изилдөөлөрдө окуучулардын изилдөөчүлүк жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу проблемалары төмөндөгү багыттагы дидактикалык эмгектерде каралган: окутуу процессинде өз алдынча окуу иштерин уюштурууда, билим алуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн рационалдуу ыкмалар менен калыптандырууда, окутуунун методдорун жана ыкмаларын оптималдаштыруу тандоо жана айкалыштырууда ж.б. [2:3].

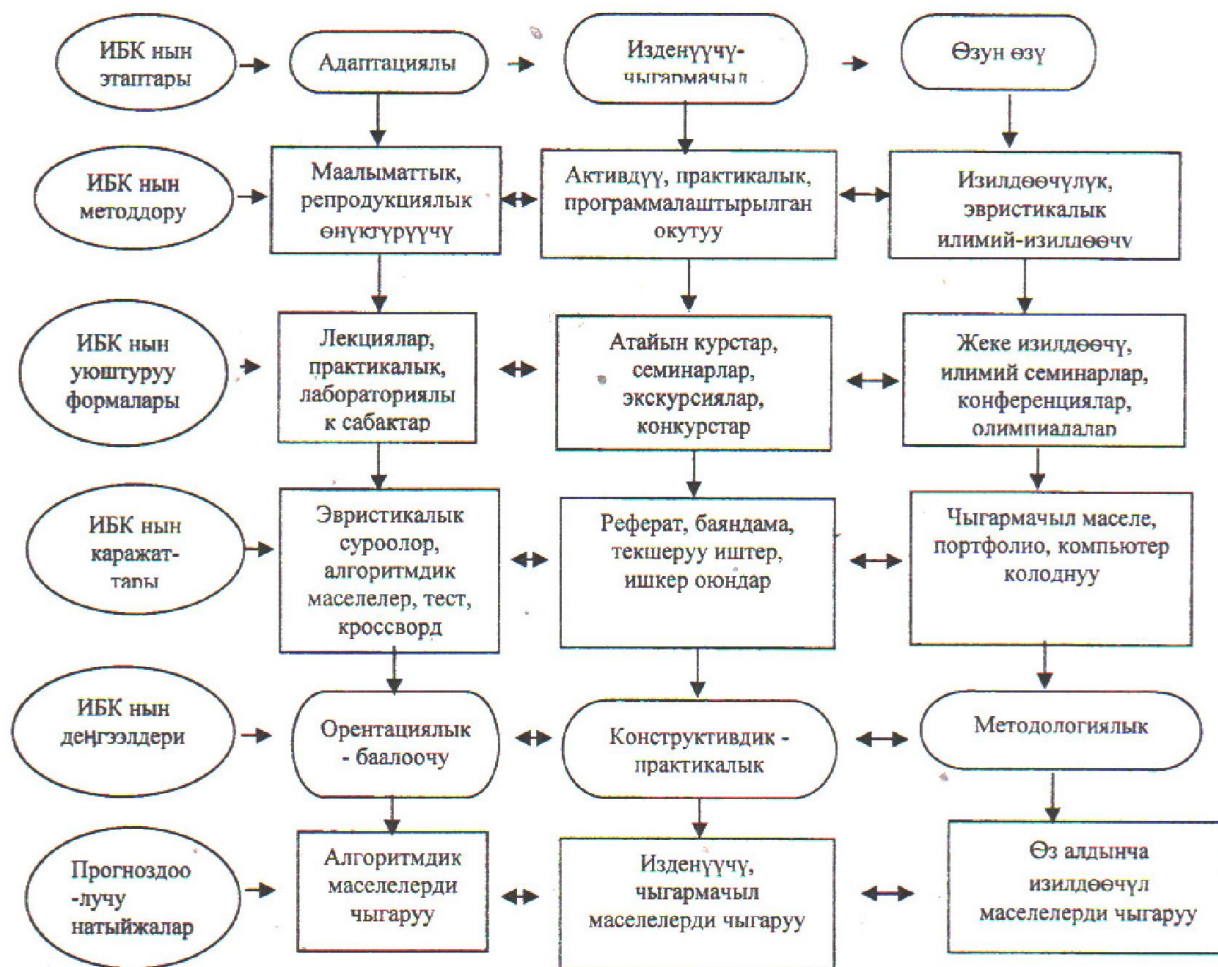
Жаңы типтеги мектептерде изилдөөчүлүк мамилени калыптандыруу салттуу (традициялык) окутууда жана азыркы кезде кеңири орун алган инновациялык технологиялык окутуу шарттарында да кеңири киргизилип келе жатат. Кийинки шартта окутуунун максаттарынын жетилгендигин тагыраак аныктаса болот да, окуучулардын ишмердүүлүгүн коррекциялап баалоого толугураак мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Окумуштуу педагогдордун изилдөөлөрүндө белгиленгендей окуучулардын изилдөөчүлүк көндүмдөрүн калыптандырууда дидактикалык талаптарды эске алуу керек. Окуу процессинде изилдөөчүлүк мамиле өзүнүн маңызы боюнча сабакта изденүүчүлүк жагдайды түзүүчү, окуучунун таанып-билүү керектөөлөрүн жана кызыгууларын ойготуучу болуп, таанып-билүүчү материалдын мазмунуна, ошондой эле анын курактык, жеке өзгөчөлүктөрүнө жооп берүүсү керек.

Изилдөөчүлүк мамиле азыркы түшүнүүдө активдүүлүктү жана өз алдынчалыкты өнүктүрүүгө жол ачып, окуучуларды толук, аң сезимдүү, оперативдүү жана ийкемдүү колдонулган билимдер менен камсыз кылууга максатталган [2].

Окуучуларга изилдөөчүлүк билгичтиктерди калыптандыруу боюнча мугалимдин ишмердүүлүгүнүн системасы коюлган максатка планченемдүү, ырааттуулук жана аныкталган этаптар менен жетүүнү эске алуу менен түзүлүшү талапка ылайык Лицейдин мугалимдеринин иштеринин системасы кайсыл элементтерден курулуш керек? Анын жетектөөчү багыттары кандай болушу керек? Ар бир этапта кандай уюштуруу формалары, усулдары жана каражаттары тандалып алынышы керек? Кайсы деңгээлдерге лицейчилерди жеткирип жана кандай прогноздоолуучу натыйжаларды күтүш керек?

Бул суроолорго жооп бериш үчүн жогоруда айтылгандардын негизинде биз лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруу (ИБК) процессин уюштуруунун жалпы моделин түздүк (1-сүрөттү караңыз).

1-сүрөт. Лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруу процессин уюштуруунун модели.

Сунушталган моделден көрүнүп тургандай ИБК процесси үч этапта өткөрүлөрү айкындалып турат. Адаптациялык этабы таанып-билүү же практикалык ишмердүүлүктүн жүрүшүндө проблемалык жагдайдын пайда болушу менен мүнөздөлүп, баштапкы талдоо жана маалыматты топтоо менен коштолот. Изилдөөчүлүк билгичтиктерди жана кендумдерду калыптандыруу процессинин экинчи этабы проблеманын чечмелее жолдорун издөөгө жумшалат да, ал изденүүчү-чыгармачыл жана активдүү мүнөзгө ээ болуп татаал маселелерди лицейчилер чечмелөөгө даярдык көрүшөт. Эң жогорку – өзүн өзү реализациялоо – этапта лицейчилердин эң жөндөмдүүлөрү чыгармачыл ыкмаларга ээ болуп жаңы жана татаал маселелерди өз алдынча чыгара алышат.

Биздин жүргүзүлүп жаткан изилдөөнүн негизги максаты болуп кыргыз-түрк лицейлеринин окуучуларынын изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруунун моделин иштеп чыгуу жана аны ишке ашыруу эсептелет. Иштеп чыгылган лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруу процессинин модели практикада эффективдүү иштеш үчүн аныкталган педагогикалык шарттарды реализациялоо зарылчылыгы келип чыгат. Ал эми өзгөчөлөнгөн жана кокусган тавдап алынган педагогикалык шарттар иштеп чыгылган моделди жүзөгө ашырууга олуттуу таасир тийгизбестигин түшүнү-

шүбүз керек. Ошондуктан бири бири менен өз ара байланышкан жана бири бирин толуктаган педагогикалык шарттардын комплекси керек экендиги көрүнүп турат.

Изилдөөбүздүн максатына жана милдетине жараша заманбап педагогикалык, дидактикалык менен методикалык адабияттарды талдоонун негизинде, белгилүү дидакт М.Н. Скаткин: «Педагогикалык шарттар – изилдөө объектиси болуп эсептелген феномендин калыптануусуна маанилүү таасир эте турган педагогикалык процесстин тышкы факторлорунун жыйындысы», – деп берген аныктамасын [1;16] эске алып, төмөнкү педагогикалык шарттарды тандап алдык;

2) окуу процессин чыгармачыл жагдайлар менен каныктырып окутуу методикасын креативдүү формада уюштуруу;

3) лицейчилерге математиканы окутууда тиешелүү усулдарды колдонуп репродуктивдүү ишмердүүлүктөн алардын продуктивдүү ишмердүүлүгүнө өтүүнү камсыз кылуучу изилдөөчүлүк ишмердүүлүктүн элементтерин ырааттуу киргизуу.

4) жогорку класстардын лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруусун белгилүү этап боюнча уюштуруу.

Жогоруда көрсөтүлгөн педагогикалык шарттардын бирикчисин чыгарууда жана негиздөөдө биз

лицейчи өзүнүн жеке өнүгүшүнүн болгон мүмкүндүктөрүн аңдап туруп чыгармачыл мүнөздө ишке ашыра турган болгондой шарттарды түзүш керек экендигинен баштадык. Бул аталган педагогикалык шарттын маңыздуу жоболору болуп төмөнкүлөр эсептелет: а) педагогикалык башкарууну лицейчилердин демилгелүүлүгү жана өз алдынчалыгынын өнүктүрүү менен айкалыштыруу; б) изилдөөчүлүк ишмердүүлүктө мугалим менен окуучулар башкаруунун субъектилери катары катышып, чогуу башкаруунун элементтери байкалышы зарыл; в) «субъект-субъекттик» өз ара аракеттенүү лицейчинин өзүн өзү башкаруусун, өзүн өзү өз алдынча уюштуруп өзүнүн аракеттерин көзөмөлдөөнү өнүктүрүүдө негизделиш керек; г) мугалим окуу процессин чыгармачыл жагдайлар менен максималдуу каныктырып, окуучуларга чыгармачыл ишмердүүлүктөрүнө оптималдуу шарттарды түзүү менен бирге, өзү дагы чыгармачылыктын алып жүрүүчүсү болуу менен чыгармачыл мүнөзгө ээ болуп ошол эле учурда математиканын окуу программасынын чегинен чыкпаш керек; д) лицейчиге башкаруучу аракеттин чени анын изилдөөчүлүк билгичтиктеринин өнүгүшүнүн деңгээлине дал келиш керек; е) окутуучу ар бир окуучуга анын чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн жеке стилин эске алуу менен жеке мамилени колдонууну билиши зарыл.

Экинчи педагогикалык шартты бөлүп чыгарганда биз лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерге ээ болушу окутуу процессинин бардык мөөнөтүндө бир калыпта өтүшү керектигин эске алуу менен алар өзүлөрүнүн каалосуна көз карандысыз бир топ узак убакытта активдүү болууга мажбур болушарын түшүнүш керек. Аталган педагогикалык шарттын негизги жоболору төмөнкүлөр болушат: а) ар бир мугалим өзүнүн предметинин алкагында окуу процессте изилдөөчүлүк ишмердуулуктун элементтерин акырындык менен киргизиши зарыл; б) изилдөөчүлүк билгичтиктерди калыптандыруунун кийинки этабына өтүүдө изилдөөчүлүк ишмердүүлүктүн элементтерин татаалдантуу; в) лицейчилердин ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгүнүн жана өз алдынчалыгынын даражасын акырындап жогорулатууга мүмкүндүк бере турган окутуунун методдорун пайдалануу; г) лицейчилерди өнүгүү жана даярдыгынын деңгээлин мугалим эске алуусу менен аларга жеке мамиле кылуусу.

Учунчу педагогикалык шартты түзүп жатканда биз изилдөөчүлүк ишмердүүлүктүү өзгөчөлүгүн эске алуу менен түздүк, анткени изилдөөчүлүк билгичтиктерди калыптандыруу лицейчилердин өз алдынча ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн жана аны үзгүлтүксүз өркүндөтүүнү талап кылат. Ошондуктан аталган педагогикалык шартка биз теменкү жоболорду койдук: а) лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандыруунун үзгүлтүксүздүгүнүн ички механизми болуп бөтөндүүлүктүн турактуулугун камсыздандырган педагогикалык улантуучулук болуп эсептелет; б) лицейчилер изилдөөчүлүк билгичтиктерге мурдагы

этаптардын жыйынтыгы катарында ээ болушат да кийинки адистик даярдоого изилдөөчүлүк билгичтиктерди өнүктүрүүгө мүмкүндүк алышат.

Лицейчилердин изилдөөчүлүк билгичтиктерин этаптар боюнча калыптандырууну ишке киргизүү ар бир этаптын тиешелүү максаттарына жетүү менен камсыздандырылат. Адаптациялык этаптын максаты окуучуларды изилдөөчүлүк билгичтиктерин калыптандырууга окутуу үчүн инсандык-мотивациялык багыттуулук болуп эсептелет, бул лицейчилер тапшырмаларды аткарып жаткан учурда пайда болгон кызыгууларын стимулдаштыруу менен жөзөгө ашат. Изденүүчү – чыгармачыл этаптын максаты – бул атайын курстарды укканда, семинарлар менен экскурсияларды өткөргөндө, олимпиадаларга даярдыктарды көргөндө лицейчилерди билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр менен куралдантуу жана үйрөтүү болуп эсептелет. Ал эми өзүн өзү реализациялоо этабында мурдагы этаптарда ээ болушкан компетенциялардын деңгээлине жеткен билгичтиктерин лицейчилер баяндоо даярдап, конференция, семинар менен олимпиадаларга катышып, жалпы республикалык тестирлөөгө жана престиждүү жогорку окуу жайларга сыноолорду ийгиликтүү тапшырууга даярданышат.

Бөлүп чыгарылган педагогикалык шарттар, бир жагынан караганда, салыштырмалуу өз алдынча өзгөчөлөнгөн мүнөзгө ээ болсо, экинчи жагынан – алар бири бири менен өз ара байланышта болуп жана бирин бири толуктап бирдиктүү комплексти түзөт. Изилдөөчүлүк билгичтиктерди калыптандыруу процессинин ар бир этабына лицейчилердин изилдөөчүлүк компетенцияларынын аныкталган деңгээли жана калыптандыруу процессинин прогноздоолуучу натыйжасы дал келет. Аларга жетишүү үчүн изилдөөчүлүк билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандырууга керек жана башка деңгээлдерден иерархиялык көз карандылыкта болгон тиешелүү усулдуктар, формалар жана каражаттар колдонулушу керек.

Колдонулган адабияттар:

1. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. - М.: Педагогика, 1984. -96 с.
2. Кикоть Е.Н. Основы исследовательской деятельности: Учеб. пос. для лицеистов. – Калининград, 2002.
3. Кларин М. Технологический подход к обучению // Школьные технологии, № 5, 2003. – С. 3-23.
4. Хинчин А.Я. Педагогические статьи: вопросы преподавания математики. Борьба с методическими штампами. - 2-е изд., стер. М.: Кой Книга, 2006. - 208 с.
5. Мамбетакунов Э. Методология и качество педагогических исследований. – Б.: КНУ им. Ж. Баласагына, 2006. – 108 с.
6. Развитие исследовательской деятельности учащихся: Методический сборник. – М.: Народное образование, 2001. - 272 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.